

կեանքն անցուց Թրանսայի մէջ, ճանչցը-
նելով այդ երկրին անգլիական վիպակա-
նութիւնը, վերջին օղակը շղթայի մը՝ որ
կը կապէ Ռիզոտայիւր արդիներուն:

Նախառախայեկաններ.

Քրնսթէյպլի մարգարէութիւնը թէ «30
տարուան ընթացքին անգլիական դպրոցը
պիտի դադրի գոյութիւն ունենալէ» երա-
զային կը թուէր. սակայն հաստատուե-
ցաւ Լիդէյի, Ուիլքիի և այլն, թեթեւ ու
դրուագային արուեստներուն մէջ:

Պաշտօնական ցուցահանդէսները իջած
էին այլեւս տափաւութեան ամենաստոր
աստիճանին: Դիմանկարչութիւնը կարելի
է ըսել՝ մեռած: Այս յանկարծակի ան-
կումը նոր սերունդին զգացուց հակադե-
ցութեան մը պահանջը. ու երիտասարդ
լաւագոյն խառնուածքներէն Րոսսերրի,
Մետրու Պրաւուն, Ուիլյամ Հընդ և Ճոն
Միլլէս, կարգաւ 20, 21, 22 և 19
տարեկան այս տղաքը, եղան հիմնադիր-
ները յետոյ Նախառախայեկաններ (preraf-
faellisti) անուանուած այն նոր շարժման՝
որ կը ձգտի դառնալ նախառախայեկան
շրջանի պարզ ձեւերուն, պարզ գունա-
ւորման և շրջագծին, հետո պահելով
Սնգլիան արդի ձեւական որոնումներէն
(Ֆրանսական իմաստով), նետելու համար
կրկին լուսարանող ճամբուն՝ Պլէյքի և
Փուգելիի հետքերուն:

Նախառախայեկանութիւնը, արդի
հոգւոյն և մտածելակերպին համապատաս-
խանող իր ներշնչումով, ընդարձակ ար-
ձագանգ մ'ունեցաւ անգլիական և նաեւ
եւրոպական արուեստներուն վրայ: Զգաց
պաշտօնական եկեղեցիէն հեռու, կրօնա-
կան կեանքի մը և արտայայտութեան

ստեղծման պէտքը, հաստատելու համար
շփոթը, անորոշը, բանաստեղծականը,
վիպականութեան խնկահոտ խորհրդակա-
նութիւնը յստակ ձեւերու մէջ, երբեք
մութ, երբեք երեւութական (թատերական)
ու խարուսիկ, այլ պայծառ ու իրական,
գտնելու համար վաղնջական մաքուր և
պարզ հոգի մը, հակառակ վեցհարիւրեան
կերպականութեան (manierisme) հազար
դիւթանքներուն մէջ իր ծնունդը առնելուն:

Բուսսէթիւն հակադեցութիւնը անգ-
լիականութենէ քաջաւերուած՝ կ'ուղղուի
կաթողիկէութեան, և անմիջապէս կը սկսի
ծաւալիլ, սրբազան սեփին մէջ անհատա-
կան մեկնութեան ազատութիւնն ու նո-
րութիւնը բերելուն: Եւ կաթողիկէական
ողջմտութիւնը այս նոր շարժումը սրբա-
պղծութիւն մը նկատելով ջանաց հակադ-
դել նախ, ու յետոյ՝ գոնէ կասեցնել իր
ընթացքին մէջ, երբ ան իր գեղագիտական
կրօնքին ծաւալումովը, թի դարուն հա-
ւատքներու ընդհանուր թուութեան մէջ
զաղափարական ուլասիս մը ներկայացու-
ցած էր արդէն:

Բայց նախառախայեկաններու յաղ-
թանակը փայլեցաւ մասնաւորապէս զար-
դանկարային մարզին մէջ, որուն մէկ
հեռաւոր արձագանգը կը լսենք դեռ Սնգ-
լիայէն, Իտալիայէն, Գերմանիայէն, Հո-
լանտայէն, վերջապէս ամէն տեղէ, ուր
որ լրջօրէն կը նկատուի սրբազան զար-
դանկարչութեան խնդիրը:

Արդի նկարչական շարժման, նախա-
ռախայեկանները նպաստեցին իրենց
զատ գոյնի գործածութեամբը, թեթեւօրէն
չոր ու վառվռուն՝ որ կը կանխէ անշա-
տապաշտութիւնը (divisionisme):

(Շարունակելի)

ԶՆՐԵՆ ՄՈՒԹԱՅՆԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

ԳԵՂԱՍ

Գեղամ «Տարօնի Աշխարհ»-ի նկարիչ,
ազգագրագէտ պատմիչ. ցաւերուն Տա-
տրակը, վէպերու Աստղիկը: Ողջամիտ
դիւանագէտ ազգային և Օսմանեան երես-
փոխանական ժողովներուն: Ազգասիրու-
թիւնն արդէն արտահոսող. իր տեղացի-
ներուն զթութեան զեղուն շատրուան:

Անունը չուզեց լսեցնել. սակայն իր
հռչակը Տարօնի Աշխարհէն մինչեւ Նոր
Աշխարհ և ամենուրեք լսուեցաւ և հա-
սաւ: Հակաճառեց տրամաբանելով: Եղաւ
ընկերներուն և ամենուն ընկեր ազնուա-
կան, եւ քաղաքակրթութեան ամենէն
նազուկ մարմնացում:

Բարձրահասակ քրմական երեւոյթով,
շարժուածելով բարեկիրթ. ո'չ բարեկամին,
ո'չ թշնամիին և ո'չ մէկուն դէմ մեղան-
չող: Տարօնի անգիր գրականութեան ան-
սպառ շտեմարան: Վանքի, Ժամի, ուխ-
տաւորի և տարագրի սաղմոսներուն ու
մրմունջներուն և աւանդութեանց անվի-
ճելի սրտագրաւ արձագանգ:

Իր աշխարհի ծաղիկներուն, թռչուն-
ներուն, կալին մաճկալին, հօտին ու ա-
րօտին, հերկին ու հունձքերուն շունչ
տուող, լեզու տուող, կոչումին մէջ հա-
ւատարիմ մնացող նոր քրմայեւ:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՂՐԱՊ

«Ծաւօր Դեմքեր» ու հանրածանօթ
արձանագործ, ու Պատմաաճիւրտ հայ
Մորասանը: Պարզերես, ճերմակերես,
պարտականութեան պարտաւորիչ. խղճ-
մտանքի խորխորութիւն: Ազգային կրթա-
կան ընկերութեանց յեղափոխական շար-
ժումի շարժիչ: Իր հօրը Մենտորը՝ յան-
շղջութիւնը: Օսմանեան խորհրդարանի

կամպեթթան: Պերճ պերճարան, ճարտար
ճարտարախօս, արդար արդարագատ,
իրաւասէր իրաւաբան, անիրաւ աշակեր-
տաց ուսուցիչ իրաւագէտ: Գրիչ իրաւա-
խօս հատորներու, հեղինակ Question
Arménienne փաստերով շողակաթ մա-
տեանին: Գրիչ «Անկեղտոցաճ Սերունդին».
«Հայրենիք»-ի ձուլարանին մէջ ձուլիչ
«Նարդիկ»-ի կիսանդրիին: Գրական «Մա-
սիս»-ին հիմնադիր. «Ազատամարտ»-ի ու-
ղեւորի օրագիր, պատերազմի դաշտին
սուրհանդակ: Գիտցուց «Կեանքը ինչպէս
որ է». փողահարեց «Խղճմտաւորի Չայեր»,
«Լուս Յաւեր»-ը լսեցուց: Օգտակարին ե-
տեւէն վազեց, Գրականութեան մէջ կանգ
առաւ, իրմէ առաջ անցնող չգտաւ: Փաս-
կալի բեմէն պատգամեց, Լամբէին հա-
ւասար անհաւատ հաւատացեալ մ'եղաւ.
ինչ բանի հաւատաց, ինքն ալ չհասկը-
ցաւ: Անձնուրաց ազգասէր եղաւ, այս էր
գուցէ իր մեծ հաւատքը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Քերթող թ. Ազատեանին դիտարանէն
կը դիտեմ: Հայ երգին անգերազանցելի
նուագող առաքեալ, աննախընթաց արժէքի
արտայայտիչ, երգարան մոգիչ, շինական
տաղերու սրտառու շուրջարան, հայ ձայ-
նին դաշնակիչ արուեստագէտ աննման,
պանծալի պարծանք հայ համերգին. եր-
գահանդէսներու անզուգական երգավար.
անգիր հայ երգին զրիչ ոգեւորիչ. կոր-
սուած հայ երգին ազատարար գոյիչ:

Դէմը մազաղաթեայ, աչք շողալառ,
մօրուք վաղնիքեան, գլուխը երգի աշխա-
տանոց. երազաքայլ, արագագիր: Սե-
նեակը նկարագարդ, զորգապատ. զարուն
ձմեռ գեանախշտի քնացող պատահանները
բաց: Տղոց հետ վազվաւոր: Եկեղեցական

առանց պատարագի, վեղարաւոր միայն
թատրոններու և դահլիճներու զեկավարի
զերին մէջ:

Լաւատես, զուարճասէր, ճաշի ստեղծ
վարունգի զուգարմի միշտ ճակատին կպած:
Էջմիածնէ հալածուած՝ զի իր քառաձայն
պատարագէն « Լուսինայի անուան ճոռ
էր փչում »...: Սիրտ զգայուն և եղնիկի
պէս խրտչող: Արուեստին մէջ խստապա-
հանջ՝ միշտ կատարեալը սիրող, բայց
« Սասմայ ծոեր » իր օրերուն անկատար
մնաց: Ոչ հետեւող, այլ միշտ ստեղծող
նուագի անձառելի ընթացիկ: Հայ
երգի դաշնակի հայկական ոճով, ձեւով
և տաղաչափութեամբ: Եղաւ երգի օրէն-
քին ոչ ստրուկ, այլ ստեղծող:

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՍԱՆԹԱՇԵԱՆՑ

Անունով ծանօթ, արդ ծանօթացած Ա.
Սարուխանի գրչով: Վաճառականը և բա-
րեգործը քանդակուած է նոյն առեւտրա-
կան մարդուն մետալին երկու երեսներուն
վրայ:

Նախահանքի աշխարհակալներէն ոչ
աննշան մէկը: Հիմնադիր հայ առեւտրա-
կան ընկերութեան, իր կովկասի մայր
գործարանին շուրջը կը դառնային Ռու-
սաստանի, Լեհաստանի, Թիւրքիոյ, Ռու-
մանիոյ, Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Եգիպտոսի,
Պարսկական ծոցի, Հնդկաստանի արդիւ-
նաբեր նաւթահանքերու արքաներէն:
Կեդրոնին և այս ճիւղաւորումներուն մէջ
հազար հազար հայ բանուորները հաց կը
գտնէին, և հազարաւոր աղքատ պաշտօ-
նեաներ իրմով հարստացեր էին: Ահա հայ
վաճառական մը որ գիտցեր է հարստա-
նալ և հարստացնել: Ինքնութեան ան-
զուգական տիպար. դրամատիրական միջ-
ագգային շրջանակին մէջ Փարիզ, Լոնտոն
և Պետերբուրգ այդ հայը կը կոչուէր
Քարիշի արքայ: Ան մրցակից էր Նոպէլ,
Ռոջիլդ առեւտրական կրեստներուն հետ:
Նոպէլ միջագային տաղանդներու մրցա-
նակարարը եղաւ, իսկ Մանթաշեան միայն

հայ մտաւորականներուն, հայ համալսա-
րանականներուն, հայ կրթական հաստա-
տութեանց մեկենասի իր ձեռքը կարկա-
ռեց: Սարուխան անոր առջեւ չկրցաւ
Պէշիկթաշեանի « Եղբայր եմք մեք »-ը
երգել:

Մանթաշեան յաջողութեանց մէջ կ'աշ-
խարհակալէր. նախանձորդները կ'ըսէին.
« Այս մարդը բարի աստղի տակ է ծնուել »:
Այդ բարի աստղը իր խելքն էր:

— 00 —

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր հոգեւորականները Նարեկացիով կը
սկսին, և Նարեկացիով կը վերջանայ. Ո՛վ Նարեկացի
կրցաւ ընդօրինակել, կամ անոր հետեւելով խոնկ ու
մոմ բառերով հիւսեց ի խորոց սրտի անձառելի խոս-
քեր:

Ընդհանրապէս կրնանք ըսել որ մեր քերականու-
թիւնը Բագրատունի, Այսորեան երկու մեծանուն եկե-
ղեցականներով սկսաւ և անոնցմով չվերջացաւ:

Տանդէն վերջը խալիք ունեցաւ ուրիշ մեծ
վարդաններ, սակայն Տրդունի հանդէսներուն մէջ
զրազեւ ճօյս համարձակօրէն կ'ըսէ թէ « Խալիքին
զրականութիւնը Տանդէով կը սկսի և Տանդէով կը
վերջանայ: Այս քիչ բան չէ. Տանդէի մէջն է վերա-
ծնողի ամբողջ հոգին: Տանդէն կը պաշտօնէ գրեթէ
Աստուածաշունչ զգրին հաւատարմ. Մնացածներն են
աւագ ու խիճ:

Քանիներ կան և մեր մէջ որ համոզուած կը հա-
ւատան թէ գրականութիւնը իրենցմով կը սկսի և
իրենցմով կը վերջանայ. բանասիրութիւնը իրենցմով
կը սկսի և իրենցմով կը վերջանայ: Անոնք են Ա. և Բ.:

* * *

Դասանք չին դամին վրայ դարձեալ դարձելու: Նոր
մտաւորականները գրական ասպարէզին մէջ կ'ուզեն
հինը տաղալի և չտանձնափակուիլ գրական ու քե-
րականական օրէնքներուն մէջ: Ազգային պատմութեանը
կը հանեն, և միջազգային պարագայը կը հաղորդեն: Նո-
չեմ գիտեր թէ մեր նորերէն որո՞նք բախտը պիտի ծի-
ծաղի գրականութեան աշխարհակալը ըլլալու:

Անուանալի է նորերուն կորովը, տարօրինակ նը-
կարագիւրին, անոնց դաշտաբանները, Բայց դո՛ւք զե-
տեցեք, քննեցեք, անոնք ունին հմտութիւն, գիտու-
թիւն, անվիճելի վարդաններ ըլլալու պատրաստութիւն:

Այնքան պարագային ետեւէն չեմ խօսիր. հի-
նարուն մէջն ալ հմտացածներ կան որ անվիճելի վար-
դաններ համարուին...

* * *

Եթէ պահ մը մեր մտաւորականները լրագրական
ասպարէզէն քաշուին, հեղինակներ ըլլալու պատրաս-
տուին, անշուշտ քիչ մը կը փոխուի ներկայ գրական
անկումը. ներկայիս նոյնիսկ եւրոպացի կ'ողբայ իր
գրական անանկութիւնը, որուն միակ պատճառը լրա-
գրութիւնը կը համարի. և չի վարանիր ըսելու որ
լրագրութիւնը գրականութեան աւելի վնասակար եղաւ
քան օգտակար:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՔԱՐԱՇԷՆ ՆՈՐ ԿԱՄՈՒՐՋԸ

Ներկայ տարւոյն, Խալիքի հանրային
շինութեանց գլխաւոր կառուցումներու
շարքին ամենակարեւոր գործերէն մին,
Վենետիկը իր հողամասին միացնող քա-
րաշէն նոր կամուրջն է:

Նախորդ դարու առաջին քառորդէն իսկ
զգացուած էր կամուրջի մը պէտքը, բայց
քաղաքական դէպքերը միշտ արգելք էին
ելած անոր կառուցման. Աւստրիական
տիրապետութեան օրով, 11 Յունուար
1846, վենետիկեան ծովաւճակին վրայ
նետուած երկաթուղային կամուրջն աւելի
եւս շեշտած էր անոր պահանջը:

Վենետիկի անցեալի փառքը և իր գեղ-
արուեստական և պատմական հմայքը, կը
կարծուէր որ այս շինութեամբ պիտի կոր-
նըցընէր իր բացառիկ նշանակութիւնը.
որով 1875էն ի վեր ներկայացուած բոլոր
ուսումնասիրութիւնները մնացած էին ան-
իրականալի: Կամուրջի հակառակորդները,
մեծամասնութեամբ գեղարուեստագէտներ,
խալալի թէ օտար՝ կ'ուզէին որ Աղբիւ-
կանի թագուհին մնար իր աւանդական
հմայքին մէջ և բաժնուած հողամասէն,
շարունակէր լռիկ ու հանդարտ իր մեկու-
սացած խաղաղ կեանքը:

Բայց, երբ պատերազմը վերջացած էր,
երբ աշխարհի տնտեսական և ընկերային
կազմը հիմնովին յեղաշրջում մ'ունեցաւ,
Վենետիկ չէր կրնար զերծ մնալ այդ
տիրող տագնապէն, նամանաւանդ ան-
աւելի խիստ կերպով կը զգար, քանի որ
միայն իր ներքին ճարտարարուեստով ան-
կարող էր ապրիլ: Պատերազմի ընթացքին
կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ Վենե-
տիկի ճիշտ զիմացը տարածուող Մարկե-
բայի հողամասին վրայ բարձրացած էր
ճարտարարուեստի հսկայ կայան մը, որով
աւելի եւս կարեւոր կը դառնար կամուրջ-

ուղիի մը գոյութիւնը, որպէս զի ինքնա-
շարժները կարենային մինչեւ Վենետիկի

Լուս. Ճեպարուէ

ՔՈՄՄՍՆՏԷՐՈՐ ՏՈՒԹ. ՄԱՐԿՈՅ ԱՂՈՒՆՐԱ
Քաղաքապետ Վենետիկ

դռներն հասնիլ և կապել իր նաւահան-
գիստն այդ ճարտարարուեստի նոր քա-
ղաքին հետ:

1919ին կամուրջի հարցը կրկին դըր-
ուեցաւ քաղաքապետարանական որոշմանց
օրակարգին մէջ, բայց քաղաքական
վիճակը և գեղարուեստասէրներու անզի-
ջանելի ընթացքը կրկին թուաւ մը բար-
ձրացուցին այս կնճառոտ հարցի լուծման
առջեւ: